

GEOGRAFSKI KONCEPT REGIJE

Veljko Rogić

Postepeno izdvajanje geografije kao nove znanosti o prostornoj stvarnosti zemljine površine tokom 19. stoljeća, nasuprot staroj univerzalno enciklopedijskoj opisnoj geografiji, uvjetovano je razvojem novih metoda istraživanja međusobnih odnosa, međuzavisnosti ili kombinacija pojava anorganske i organske prirode s faktorima i učincima društvene transformacije zemljine površine. Spoznaja prostorne stvarnosti zemljine površine kao kompleksne kategorije postaje objekt proučavanja nove geografije. Geografska naučna metodologija ima prema tome svoju osnovu u konceptu regije kao jedinice geografski kompleksnog prostora zemljine površine. Slobodno se može kazati da je razvoj i borba mišljenja o suštini geografskog regionalnog koncepta bila, a to je i danas, osnovni faktor razvitka geografije kao jedinstvene nauke uopće.

Izdvajanje i proučavanje prostornih areala raširenja pojedinih elemenata geografskog kompleksa zemljine površine (ili njenih dijelova), odnosno pojava i predmeta izučavanih od strane raznih grana opće geografije, ne može se nipošto identificirati s baznom geografskom problematikom, osnovanom na geografskom regionalnom konceptu.¹ To može biti samo radna metoda, koja osim toga nije samo geografska, iako u općoj geografiji ima mnogo veće značenje i mnogo potpunije razrađenu metodologiju.

Geografski regionalni koncept proizlazi iz biti samog predmeta geografskog proučavanja, tj. kompleksnog prostora zemljine površine i osnove geografske naučne metodologije.

Osim rijetkih starijih geografskih pisaca, može se kazati da se uglavnom tek od druge polovine 18. stoljeća među univerzalno-enciklopedijskim geografima javljaju tendencije u smislu naglašavanja važnosti i potrebe izdvajanja posebnih teritorijalnih jedinica specifičnih osobina, koje treba utvrditi posebnim metodama u cilju što preciznijeg određivanja njihovog karaktera i funkcije.²

¹ Iako se prostornom odnosno teritorijalnom raširenju čitavog niza pojava i predmeta izučavanih od brojnih naučnih disciplina još uvijek često pridaje atribut »geografsko«, to razumije se, nipošto ne znači da tako zvano geografsko raširenje ove ili one izdvojene pojave ili predmeta zemljine površine jest predmet geografskog proučavanja.

² Stanovište da za potrebe geografskog proučavanja treba izdvojiti i granicama omediti posebne diferencirane prostorne cjeline nezavisno od političke podjele zastupao je već u antičkoj geografiji Strabon i ono se javlja kod više geografskih pisaca u 16 i 17 stoljeću (up. E. Wisotzki, *Zeitströmungen in der Geographie*, Leipzig 1897). U 18 stoljeću su osobito značajni Gatterer i Buache koji

Nakon Zeune-ove geografije³ jača interes za razradu metodološke problematike prostornih cjelina zemljine površine⁴, ali tek radovi A. von Humbolta⁵ te Ritterova djela⁶ označuju najveću prekretnicu u razvoju geografske misli. Opće poznatoj konstataciji svih uvodnih priručnika naše discipline da nova geografija započinje svoj razvoj od Humbolta i Rittera može se dodati da je taj razvoj bio određen formiranjem prvog geografskog regionalnog koncepta. Bez obzira na kolebljiv ali stalni progresivni razvoj u kojem različite, u pojedinim fazama razvoja često ekskluzivne teze, o dominantnosti elemenata prirodne sredine ili društvene djelatnosti, postepeno ustupaju mjesto novim pogledima, može se kazati da osnova geografskog regionalnog koncepta počiva na principu homogenosti ili uniformnosti. Princip homogenosti, shvaćane uglavnom kao određene jedinstvenosti, jednoobraznosti cjeline geografskih pojava, karakterističnih za neku određenu prostornu cjelinu, u većini geografskih radova na različit se način primjenjuje.⁷

Uglavnom u najvećem broju radova svjetske regionalno geografske literature, a to osobito vrijedi za jugoslavensku, glavno značenje u određivanju homogene regionalne strukture ima princip fizičke determinacije, koji proizlazi iz postavke da prostornu stvarnost zemljine površine treba promatrati

naглаšavaju značenje »prirodnih područja« omeđenih uglavnom izrazitim reljefnim granicama s osobitim značenjem razvođa (up. F. Richthoffen, *Triebkräfte und Richtungen der Erdkunde imneuenzehnten Jahrhundert*, Zeitsch. d. Ges. für Erdkunde, Berlin 1903.)

³ F. Zeune, *Gea, Versuch einer wissenschaftlichen Erdbeschreibung*, Berlin 1809. U jednom djelu izašlom prije Zeune-ove geografije Hommeyer (*Beiträge zur Militärgeographie der Europäischen Staaten Breslau 1805*, 1) daje prvu izrazitu fizionomsko-topografsku definiciju *Landschafta* kao »skupine pokrajina koje su od susjednih odvojene gorjem i šumama«.

⁴ E. Wisotzki, op. cit. str. 231.

⁵ Osobito poznato djelo »*Rélation historique du Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent*«, Paris 1814. te »*Ansichten der Natur mit wissenschaftlichen Erläuterungen*, Stuttgart 1808. Osobito u posljednjem dijelu ističe se rad »*Über die Steppen und Wüsten*« gdje je preciziran zadatak, kako Humbolt zove »Opće geografije« da »vrši uporedjenja i određuje tipologiju regionalnih cjelina«.

⁶ K. Ritter, *Die Erdkunde im Verhältniss zu Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine vergleichende Geographie als sichere Grundlage des Studiums und Unterricht in physikalischen und historischen Wissenschaften*, Berlin 1822.

⁷ Od Ratzela i njegovih učenika proučavana homogenost cjeline geografskih pojava koje obuhvataju elemente transformirane prirodne sredine i društvene faktore, čini osnovu tako zvanih antropogeografskih regija, koje se u engleskoj literaturi javljaju kao »human regions« odnosno kao geografske regije francuske škole. Za razliku od većine uglavnom evropskih geografa u USA princip regionalne homogenosti ima sasvim drugačije značenje i najbolje je razrađen u poznatim tezama D. Whittlesey-a (*The regional Concept and the regional Method- American Geography, inventory and Prospect*, Syracuse, 1954). Prema D. Whittlesey-u regija je prostor u kojem saglasne prostorne relacije povezuju raznorodne geografske jedinice — dakle se termin »homogenous« odnosi na kombinaciju komplementarnih aktivnosti, tj. funkcionalnu povezanost što je sasvim suprotno tradicionalnom evropskom shvatanju geografske homogenosti. Upravo s ciljem izbjegavanja konfuzije E. Juillard (*La région-essai de définition*, *Annales de géographie*, Sept. Oct. 1962.) upotrebljava termin uniformne regije umjesto homogene. O. Tulippe (*La régionalisation économique en Belgique*, Dokumentacija Geografska, zeszyt 1 Warszawa 1962.) također pojam homogenosti shvaća kao »homogenost razvoja geografski raznorodnih regija koje čine jednu »heterogenu ali koherentu cjelinu«.

kao više ili manje transformiran odraz u osnovi utvrđene homogenosti kompleksa elemenata prirodne sredine.⁸ Jedna regija može biti homogena u smislu jednolikih karakteristika ili jednolike strukture osnovnih elemenata transformirane prirodne osnove, ali ne i u pogledu gustoće i tipa naseljenosti, agrarnog pejzaža, stupnja urbanizacije, odnosno cjelokupne gospodarske strukture, odražene znatnim dijelom u vanjskoj fizionomiji. Očito je da primjena osnovnog, na prvi pogled jednostavnog principa homogenosti u izdvajanju i proučavanju regija kao kompleksnih geografskih jedinki ovisi o izboru i sistematizaciji kriterija. Može se kazati koliko kriterija toliko homogenih regija. Iako subjektivni momenti, ciljevi regionalnog istraživanja i mnogobrojni drugi faktori uvelike utječu na različite rezultate, nema sumnje da na primjer Lička zavala objektivno postoji kao geografski homogena regionalna cjelina, jasno izdvojena od Kordunske ravnjačke regije ili mediteranskog kvarnerskog prostora. Koliko god bilo različitih kriterija izdvajanja, nesumnjivo je da u mnogovrsnoj varijaciji kombinacija transformiranih elemenata prirodne sredine i društvenih faktora na zemljinoj površini postoji određena prostorna diferencijacija tipova tih kombinacija. Osnovni je problem njihove spoznaje prema tome takva sistematizacija kriterija, čijom se primjenom individualni tipovi najpregnantnije mogu prostorno izdvojiti, kartografski predočiti i objasniti.

Sistematizacija kriterija regionalne diferencijacije u odnosu na dvije glavne pojave regionalnog strukturnog kompleksa, tj. na tako zvane prirodne i društvene protivrjeći biti i zadacima geografskog proučavanja. Budući da je objekt geografskog proučavanja cjelokupna prostorna stvarnost zemljine površine, geografski se regionalni koncept mora osnivati na spoznaji objektivnog postojanja prostornih jedinki, koje su rezultat različitih kombinacija transformirane prirodne osnove i društvenih faktora. Nije cilj geografske regionalizacije dioba prostora, već utvrđivanje i objašnjenje objektivno postojeće regionalne prostorne diferencijacije. Očito je da se kriteriji izdvajanja ne mogu ograničiti samo na jednu grupu komponenata prostornog kompleksa zemljine površine, tj. samo na elemente transformirane prirodne sredine ili samo na društvene faktore i pojave.

Objektivno postojeće regionalne cjeline, karakterizirane određenom homogenošću kombinacija kompleksa transformiranih elemenata prirodne sredine i društvenih faktora, nisu i ne mogu biti jednolike po veličini. Određena homogenost cjeline geografskih obilježja ima drugačije značenje za spoznaju velikih prostornih kompleksa, a drugačije za izdvajanje najmanjih prostornih jedinki. Očito je stoga da sistematizacija kriterija prema različitoj veličini, odnosno prema hierarhijskoj skali kompleksnih prostornih jedinki ima najveće značenje za utvrđivanje strukture homogenih regionalnih kompleksa jednog određenog prostora. Sistematizacija kriterija prema dominantnim komponentama regionalnog strukturnog kompleksa moguća je dakle jedino u odnosu na hierarhijski sistem regionalne strukture. U najvećem broju slučajeva, veće regionalne cjeline, koje pripadaju najvišim stupnjevima hierarhijske skale, uglavnom su određene baznim karakteristikama transformirane pri-

⁸ Sistematski prikaz svih pokušaja regionalne podjele jugoslavenskog teritorija koje je dao R. Petrović (O problemu geografske rajonizacije Jugoslavije, Geografski Pregled, sv. I, Sarajevo 1957.) to najbolje pokazuje.

rodne osnove. Naprotiv, kod manjih i najmanjih prostornih jedinica društveno ekonomski faktori općenito imaju veće značenje (npr. Srednja Posavina kao *veća regionalna cjelina nasuprot drugostepenoj podjeli Slavonske i Bosanske srednjoposavske subregije*). Međutim, ako je grupiranje kriterija u odnosu, na regionalnu strukturu po hierarhijskim kategorijama moguće i nužno, sigurno je da ne postoje neke određene zakonitosti takvog grupiranja. Raznolikost kombinacija geografske stvarnosti nameće potrebu postojanja raznolikih sistema grupiranja.

Nesumnjivo najbolji sintetički pokazatelj kombinacija svih komponenata određenog regionalnog kompleksa zemljine površine jest njegov izgled ili geografska fizionomija. Na osnovu određene fizionomske homogenosti pejzaža moguće je najbržim i najjednostavnijim putem doći do osnovnih spoznaja objektivno postojeće regionalne strukture. Ako je geografska fizionomija, odražena u pejzažu, osnovni sintetički pokazatelj homogene geografske strukture, onda između fizionomske, pejzažne homogenosti i geografske homogenosti treba staviti znak jednakosti.

Osnovni preduvjet spoznaje objektivno postojeće homogene regionalne strukture jest upoznavanje i kartografsko predočivanje diferenciranih prostornih jedinica. Rad na regionalizaciji mora započeti s kartografskim fiksiranjem fizionomski izdvojenih pejzažno homogenih jedinica kao rezultatom geografskih terenskih istraživanja. Međutim tradicionalne metode terenskih promatranja i opažanja nesumnjivo nisu dovoljne. One omogućuju osnovne spoznaje prostorne diferencijacije, grubi kostur geografske regionalizacije kog treba upotpuniti temeljitom analizom statističke dokumentacije rasčlanjene na najmanje prostorne jedinice (katastarske općine).

Budući da su homogene geografske regije rezultat kombinacija društveno transformiranih elemenata prirodnog kompleksa i društvenih faktora, vrlo je važno utvrditi odnos između regionalno geografske i regionalne ekonomske strukture.

Izdvojeni areali postojeće ili suvremene homogene ekonomske strukture, naročito one koja je osnovana na geografski relevantnim pokazateljima (aktivno stanovništvo po djelatnostima, proizvodnja, dohodak, potrošnja) mogu biti i često se poklapaju s geografskom regionalnom strukturom. Na pr. Goranska mezoregija ili mikroregije Zapadnopanonskog prostora⁹ su prostorne jedinice gdje je geografska izdvojenost u suglasnosti s geografski relevantnim pokazateljima ekonomske strukture. Nazivima ovih nasumce izabranih primjera mogli bi se dodati dopunski ekonomski atributi u skladu s njihovom proizvodnom djelatnošću. Osobito kada prostorno izdvojena regionalna cjelina pokazuje izrazitu specijalizaciju, koja jasno dolazi do izražaja u gospodarskoj strukturi dokumentiranoj statističkim pokazateljima (obujam specijalizirane poljoprivredne, rudarske ili industrijske proizvodnje kojoj odgovara struktura aktivnog stanovništva, intenzitet i način korištenja zemljišta odnosno potrošnja i usluge), može se kazati da osnovna geografska regionalizacija koincidira s ekonomski homogenom regionalizacijom.

Vrlo su česte međutim pojave neslaganja geografski izdvojenih prostornih cjelina i prostornih areala homogene gospodarske strukture. Na prvi pogled

⁹ V. Rogić, Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske (Zbornik VI Kongresa geografov FLRJ, Ljubljana 1961.)

izgleda paradoksalno da prostorna, regionalna izdvojenost, koja rezultira iz kombinacija društveno, ustvari ekonomski transformiranih elemenata prirodnog kompleksa i društvenih faktora, nije u skladu s postojećom ekonomskom strukturom. Međutim obzirom na vremenski, historijski proces ekonomske transformacije, česta pojava takve neusklađenosti je potpuno razumljiva.

U regionalnom, geografskom strukturnom kompleksu, često veće značenje imaju transformirani elementi prirodne sredine koji su rezultat ranijeg i dugotrajnijeg procesa djelovanja društvenih faktora nego li suvremeni, bitno drugačiji proces. Naši u različitim stupnju degradirani kamenjarski prostori krša pružaju za to osobito instruktivne primjere.¹⁰ Može se slobodno kazati da to općenito vrijedi za brojne prostorne cjeline čija je suvremena fizionomija određena tradicionalnom agrarnom djelatnošću koja je danas u gospodarskoj strukturi slabo ili nikako zastupljena.

Problematika suvremene gospodarske strukture u odnosu na postojeće uvjete i mogućnosti dalje transformacije postojećih geografskih strukturno homogenih regija, prema tome proizlazi iz osnovnog regionalnog koncepta.

Realno postojeće strukturno homogene regije uglavnom su rezultat više ili manje dugotrajnih i kombiniranih procesa. Društvena transformacija elemenata prirodne sredine u pravilu je sporiji ali najvažniji dio istog procesa koji obuhvata također i brže formiranje prostorno geografski relevantnih pojava i predmeta na zemljinoj površini kao isključivog rezultata društveno ekonomskih faktora. Proučavanje uzroka, karaktera i razvoja te učinaka djelovanja društveno ekonomskih faktora omogućuje da se upozna funkcionalna poveznost različitih realno postojećih geografskih regija, a to omogućuje konstrukciju sasvim drugačije razdiobe prostora. Spoznaja postojanja raznovrsnih oblika funkcionalne međuzavisnosti transformirane prirodne osnove i složene društveno ekonomske strukture nametnula je potrebu proučavanja te međuzavisnosti s prostornog aspekta. Geografija kao fundamentalna nauka o prostoru prva je započela s takvim proučavanjima, a u novije doba ekonomske nauke i sociologija u sve većoj mjeri orijentiraju se na takva istraživanja. Budući da je ekonomska djelatnost osnovni pokretač svih društvenih pojava i procesa, potpuno je opravdano cjelokupni istraživački rad geografa, ekonomista, sociologa i predstavnika drugih struka obuhvatiti općim pojmom ekonomske regionalizacije.

Prema tome, s kakvih pozicija ova proučavanja započinju, koje i kakve metode se upotrebljavaju i kakvim ciljevima postignuti rezultati trebaju služiti, izdvajaju se dva aspekta proučavanja složene problematike ekonomske regionalizacije. Prvi polazi od funkcionalnih veza, osnovanih na tržištu, potrošnji i servisima te njihove organizacije, a drugi od proizvođačke specijalizacije u vezi s teritorijalnom podjelom rada.

nodal Koncept nodalnosti kao prvi aspekt proučavanja ekonomske regionalizacije razvio se pod utjecajem teorija racionalne društveno ekonomske prostorne organizacije, osnovane na hierarhijskoj mreži proizvodno potrošnih i osobito

¹⁰ Na pr. Senjsko-podvelebitska mikroregija (V. Rogić, op. cit.) je fizionomski jasno izdvojena. Njena današnja geografska fizionomija određena je procesom društvene transformacije u okviru tradicionalne ekstenzivne stočarske ekonomike, iako suvremena gospodarska struktura ima sasvim drugačiji karakter. To isto vrijedi i za Vinodolsku mikroregiju ili Grobinštinu u zaleđu Rijeke kao i za mikroregije zagrebačke okolice.

servisnih centara. Hierarhijska struktura nodalnih regija uglavnom se shvata kao određen odraz hierarhijske strukture gradskih centara, odnosno njihovih utjecajnih područja. Obilje vrlo raznolikih pojava, društveno ekonomskih i kulturnih faktora omogućuje raznovrstan izbor kriterija za određivanje stupnja funkcionalne povezanosti raznovrsnih i raznorodnih geografskih homogenih prostornih cjelina u cilju fiksiranja strukture nodalno funkcionalne regionalizacije.

Nodalno funkcionalne regije kao izraz teorije racionalne društveno ekonomske organizacije prostora, koje proizlaze iz urbane mreže nastoje smišljeno grupirati, odnosno sintetizirati raznovrsne areale funkcionalno komplementarnih zona oko gradskih centara. Brojni i vrijedni rezultati istraživanja funkcionalne povezanosti mreže gradskih centara i njihovih utjecajnih zona dobro otkrivaju pojedinačne, a djelomično i grupne, pojave i probleme. Međutim, usprkos raznovrsnim pokušajima nemoguće je iz raznolikih, raznovrsnim kriterijima izdvojenih funkcionalno gravitacijskih areala spoznati sintetičke prostorno funkcionalne gravitacijske jedinice kao objektivno postojeće konkretne tvorevine prostorne stvarnosti. Zbog raznovrsnosti, isprepletenosti i dinamičke promjenljivosti društveno ekonomskih faktora, koji uvjetuju formiranje određenih funkcionalno povezanih prostornih cjelina i njihovih gravitacijskih žarišta različite veličine i međusobnih hierarhijskih odnosa, teško je dokazati da nodalno funkcionalne regije kao realne objektivno postojeće jedinice prostorne stvarnosti zemljine površine doista postoje.

Upravo u ekonomski najrazvijenim zapadnim zemljama, gdje je različit teritorijalni razvoj proizvodnje, potrošnje, prometa i urbane mreže sve do najnovijeg doba određen složenim i promjenljivim zakonitostima kapitalističke ekonomike, razvila se snažna kritika koncepta objektivno postojeće ekonomske regije.¹¹ Brojni radovi i sve šira praktična primjena rezultata geografskih istraživanja funkcionalnih veza u prostoru a naročito veza gradskih centara i njihovih utjecajnih zona imaju uglavnom samo analitički karakter.¹²

Postoje odnosi, objekti i pojave kao tvorevine tih odnosa, ali prostorni kompleks kao sinteza svih odnosa objekata i pojava može samo kao radna hipoteza, odnosno određena intelektualno-subjektivna konstrukcija biti značajno sredstvo prostorne analize.

Drugi aspekt koncepcije proučavanja funkcionalne regionalizacije, koja se je razvila uglavnom nakon Oktobarske revolucije u SSSR-u, a poslije dru-

¹¹ Upravo zbog širokih mogućnosti raznogolikog izabiranja i primjene kriterija za izdvajanje homogenih prostornih jedinki, neki autori (D. Whittlesey, op. cit.; R. Hartshorne, *Prospect on the Nature of Geography*, Chicago 1959; Schmittner, *Zum Problem der Allgemeinen Geographie und der Länderkunde*, Münch. Geogr. Hefte 4, 1954, str. 37) odbacuju tezu o objektivnom postojanju regija koje po njihovom mišljenju predstavljaju samo istraživačke hipoteze a ne realne pojave.

¹² Vrlo su u tom pogledu značajne konstatacije E. Neefa (*Wirtschaftsgeographische Rayonierung*, *Przeglad Geograficzny*, XXX (1958). 1). On razlikuje tri tipa osnovnih analitičkih prostornih areala koji su rezultat razvoja funkcionalnih veza i koje on naziva »elementarnim ekonomsko geografskim jedinicama« (»Wirtschaftsräumliche Elementarräume») i to a) areale povezane dnevnim kretanjem radne snage, b) servisne areale centralnih mjesta i c) areale na kojima postoji komplementarno organizirana industrijska proizvodnja. Samo navedeni, dakle u biti analitički tipovi, egzistiraju po mišljenju Neefa objektivno i mogu se uvijek precizno kartografski prikazati.

gog svjetskog rata i u nizu drugih socijalističkih zemalja, polazi od sistema privredne organizacije uzimajući u obzir u prvom redu proizvodnju, odnosno teritorijalni razmještaj proizvodnih snaga. Proizvodno teritorijalni kompleksi ili ekonomsko geografske regije sovjetske ekonomske geografije¹³ izraz su teorije racionalne prostorne organizacije socijalističke ekonomike. Brojni i vrlo značajni rezultati tog istraživačkog pravca na utvrđivanju regionalnih cjelina različite proizvodne specijalizacije i specifične kompleksne strukture izvanredno su vrijedan doprinos naučnoj spoznaji i praksi upravljanja i planiranja. Ekonomski rajoni sovjetske ekonomske geografije poistovećeni su s upravno administrativnim jedinicama i oni su objektivno postojeće konkretne tvorevine žive upravne prakse organiziranog ekonomskog razvoja. Oni su istovremeno i okvirne jedinice planiranog perspektivnog razvoja. Bez obzira da li se radi o osnovnim ekonomskim rajonima, ekonomsko-administrativnim ili lokalnim, principi njihovog prostornog diferenciranja nisu određeni konkretno definiranim kriterijima funkcionalnih veza, koje se mogu kartografski i statistički precizirati. Njihovo objektivno postojanje manje je osnovano na egzaktnoj spoznaji svih realnih funkcionalnih veza, a znatno je više rezultat koncepcije planskog razvoja prostornog aspekta socijalističke ekonomike.

Geografska analitička istraživanja kako nodalnosti tako i proizvodne specijalizacije i specifičnosti proizvodnih kompleksa, s naročitim obzirom na proizvodnju, potrošnju i servisne aktivnosti centara, uporedo s raznovrsnim analitičkim studijama ekonomista, sociologa, urbanista i drugih struka, trebaju dati svoj doprinos spoznaji ekonomskih regija kao integralnih prostornih okvira cjelokupne društvene organizacije prostora.

Geografski koncept regije određen je postojanjem realnih objektivno postojećih jedinica prostorne stvarnosti, a to su strukturno homogene geografske regije. Utvrđivanje i kartografsko fiksiranje geografske regionalne strukture, objašnjene njene geneze i funkcija regionalnih cjelina različitog hierarhijskog stupnja najvažniji je i osnovni zadatak geografskog istraživačkog rada. Proučavanje međusobnih funkcionalnih veza geografskih regija i karaktera njihova uključivanja u integralne geografski heterogene prostorne jedinice ekonomskih regija ima bitno drugačiji karakter. Njime se geografija uključuje u složenu problematiku koncepta ekonomske regije kao mnogo šire pojmove kategorije

¹³ N. N. Kolosovski., Proizvodstvenno teritorialnoe sočetaie (kompleks), v sovietskoj ekonomičeski geografii, Voprosi Geogr., VI (1947); P. M. Alampiev, Ekonomiko geografičeskie issledovania po ekonomičeskom rajonirovaniju v SSSR, Problems of economic region, Geographical Studies № 27, Warszawa 1961; Idem, Practical application of the Work on economic regionalization in the USSR, IGU Commission on Methods of economic regionalization, 2n General Meeting, Jablonna, Septemb. 1963.

Conception géographique de la région

VELJKO ROGIC

La conception géographique de la région provient de l'essence de la matière de l'étude géographique, c'est à dire de l'espace complexe de la superficie de la terre et des bases de la méthodologie scientifique géographique. L'exposé des traits fondamentaux de l'évolution historique de la conception géographique régionale indique que jusqu'à tout récemment, sa base la plus importante représentait le principe de l'homogénéité ou de l'uniformité. Les différents modes d'application de ce principe qui s'expriment le mieux dans la diversité des critères et sur la base desquels s'effectue la séparation des ensembles régionaux homogènes ou uniformes, justifient la critique d'un manque d'exactitude et le facteur subjectif trop accentué dans les travaux des régions géographiques.

Objectivement, les régions géographiques homogènes existent et la tâche de l'étude géographique régionale est de préciser leur limites, et, à l'aide du texte et de méthodes cartographiques, de présenter leurs caractéristiques, d'expliquer leur genèse et de déterminer leurs fonctions géographiques.

La systématisation ou le groupement des critères pour la séparation régionale ne doit pas être le résultat du choix subjectif d'un auteur, mais cette systématisation ne peut être non plus définie par des légalités générales en vigueur. La dominance souvent accentuée de la détermination physique des ensembles de l'espace est une fausse route pour la connaissance de la structure régionale intégrale. Pourtant, par rapport à la structure hiérarchique des ensembles régionaux homogènes, il est possible de grouper les critères d'une façon justifiée, d'après la dominance des composantes naturelles transformées ou de composantes typiquement économique-sociales de la réalité de l'espace complexe. Le meilleur indicateur synthétique des combinaisons de toutes les composantes principales d'un complexe régional déterminé de la superficie de la terre est sans doute son aspect ou sa physionomie géographique. Les premiers essais de la régionalisation de la Yougoslavie sur le principe de la séparation des unités homogènes de l'espace ou l'homogénéité de la structure géographique correspond à l'homogénéité physionomique (Svetozar Ilesic) montrent une liaison entre l'homogénéité géographique (du paysage, de la physionomie) et économique. L'auteur considère que bien qu'il y ait des exemples de concordance, il y en a également qui montrent un désaccord complet entre ces deux aspects de la régionalisation homogène. Il souligne en particulier le contraste entre la structure économique existante dans certaines régions karstiques de Yougoslavie où l'économie traditionnelle non rentable de l'élevage de petit bétail a été abandonnée, bien que dans leur tableau physionomique les caractéristiques définies par un processus économique et social antérieur déterminé par l'économie de l'élevage de petit bétail dominant encore. La connaissance de la structure régionale fondamentale des unités géographiques homogènes doit partir de l'homogénéité actuelle, mais historiquement formée et qui doit être documentée par une cartographie et une statistique. L'analyse de la structure économique des unités ainsi séparées doit servir de moyen pour expliquer l'aspect et la signification socio-économique de la structure régionale existante.

Les régions homogènes structurales réellement existantes, sont en général le résultat de processus plus ou moins longs et combinés. La transformation sociale des éléments du milieu naturel, représente en principe la partie la plus lente mais en même temps la plus importante d'un même processus qui englobe aussi la formation plus rapide de phénomènes géographiques et d'objets sur la superficie de la terre, comme résultat exclusif des facteurs socio-économiques. L'étude des causes, des caractères, du développement et de l'effet de l'action des facteurs socio-économiques donne la possibilité de connaître la connexion fonctionnelle des diverses régions géographiques réellement existantes en tant que base pour la construction d'une répartition de l'espace tout à fait différente. La connaissance de l'existence des diverses formes d'interdépendance fonctionnelle de la base naturelle transformée et de la structure socio-économique complexe impose le besoin d'étudier cette interdépendance du côté de l'aspect de l'espace. La géographie, en tant que science fondamentale de l'espace est la première à avoir commencé ces études; ces der-

niers temps, les sciences économiques et la sociologie s'orientent dans une mesure de plus en plus large vers ces recherches. Etant donné que l'activité économique est le promoteur principal de tous les phénomènes et des processus sociaux, il est tout à fait justifiable d'englober le travail de recherches des géographes, des économistes, des sociologues et des représentants d'autres professions sous la notion générale de la régionalisation économique.

Donc, quelles que soient les positions desquelles ces recherches commencent, les méthodes employées et les buts pour lesquels les résultats doivent servir, on distingue deux aspects de l'étude des problèmes complexes de la régionalisation économique. Le premier aspect part des liens fonctionnels basés sur le marché, la consommation, les services et leur organisation, et le deuxième aspect part de la spécialisation de la production en relation avec la division territoriale du travail.

La conception de la nodalité en tant que premier aspect de l'étude économique de la régionalisation a été développée sous l'influence de la théorie rationnelle de l'organisation socio-économique de l'espace, basée sur le réseau hiérarchique des centres de consommation et de production, et, en particulier, des centres des services. En général, la structure hiérarchique des régions nodales est conçue comme le reflet déterminé de la structure hiérarchique des centres urbains, c'est-à-dire de leurs zones d'influence. La richesse des phénomènes très divers des facteurs socio-économiques et culturels permet un choix différent de critères pour déterminer le degré de la connexion fonctionnelle des ensembles géographiques homogènes divers et hétérogènes, en vue de fixer la régionalisation nodale ou fonctionnelle.

Les régions nodales fonctionnelles comme expression de la théorie de l'organisation socio-économique rationnelle de l'espace, qui provient du réseau urbain essaie de grouper rationnellement ou de synthétiser les divers aréals des zones fonctionnelles complémentaires. Un grand nombre de résultats de valeur sur la recherche de la connexion fonctionnelle du réseau des centres urbains et de leurs zones d'influence, découvrent des phénomènes individuels, et, partiellement des phénomènes complexes. Cependant, malgré différents essais, il est impossible, sur la base de divers critères des aréals de gravitation fonctionnellement séparés, de connaître les unités de gravitation synthétiques fonctionnelles de l'espace en tant que produits concrets objectivement existant dans la réalité de l'espace. En raison de la diversité, de l'enchevêtrement et des changements dynamiques des facteurs socio-économiques conditionnent la formation de leurs foyers de gravitation de grandeur différente et les rapports hiérarchiques mutuels, il est difficile de prouver que les régions nodales comme unités de l'espace objectivement existantes de la réalité terrestre existent vraiment.

Il existent des rapports, des objets et des phénomènes en tant que produits de ces rapports, mais le complexe spatial en tant que synthèse des rapports de tous les objets et des phénomènes ne peut être qu'une hypothèse de travail, une construction intellectuelle subjective et un moyen important de l'analyse de l'espace.

Le deuxième aspect de la conception de l'étude de la régionalisation fonctionnelle, qui s'est développée en général après la Révolution d'Octobre en URSS et après la Deuxième Guerre mondiale également dans d'autres pays socialistes, part du système de l'organisation économique en accentuant spécialement la production, c'est à dire la répartition territoriale des forces productives. Les complexes territoriaux de production ou régions économique-géographiques de la géographie économique soviétique sont l'expression de la théorie de l'organisation rationnelle de l'espace de l'économie socialiste. De nombreux résultats très importants de cette orientation scientifique des recherches pour la fixation des ensembles régionaux, de différentes spécialités de production et de la structure complexe spécifique représentent une excellente contribution à la connaissance scientifique et à la pratique de l'administration et de la planification. Les rayons économiques de la géographie économique soviétique ont été identifiés avec les unités administratives et comme tels, ils sont les produits concrets de la pratique administrative vivante du développement économiques organisé. Comme tels, ils sont en même temps les unités du développement planifié futur. Sans tenir compte s'il s'agit de rayons économiques de base, de rayons économiques administratifs ou locaux, les principes de leur différenciation de l'espace ne sont pas déterminés concrètement par

les critères des liens fonctionnels, qui tous peuvent être cartographiés et statistiquement précisés. Leur existence objective est moins basée sur la connaissance exacte de tous les liens réels fonctionnels, mais est beaucoup plus le résultat de la conception du développement planifié de l'aspect de l'espace de l'économie socialiste.

Les recherches géographiques analytiques, soit de la nodatité, soit de la spécialisation de la production et de productions spécifiques complexes, avec un égard particulier pour la production, la consommation et les activités des services des centres, parallèlement aux études analytiques diverses des économistes, des sociologues, des urbanistes et d'autres disciplines, doivent apporter leur contribution à la connaissance des régions économiques en tant qu'unités intégrales socio-économiques de l'espace organisée.

L'auteur conclut que la conception géographique des régions est déterminée par l'existence d'unités objectivement présents de la réalité de l'espace, et ce sont les régions géographiques structurellement homogènes. La définition et la fixation cartographique de la structure géographique régionale, l'explication de sa genèse et de la fonction des ensembles régionaux de degré hiérarchique différent sont la tâche la plus importante du travail des recherches géographiques. L'étude des liens fonctionnels réciproques des régions géographiques et du caractère de leur inclusion dans les unités intégrales géographiquement hétérogènes de l'espace c'est à dire des régions économiques a un caractère essentiellement différent. Avec eux, la géographie s'intègre dans le problème complexe de la conception de la région économique en tant que catégorie d'une notion beaucoup plus large.